

УДК 378.011.3

Олена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА

м. Дрогобич

dzondza@mail.ru

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються педагогічні умови і прийоми формування комунікативної компетентності студентів педагогічного університету та її роль як однієї з ключових компетентностей у професійній освіті педагогів. Розглянуто зв'язок між структурою та змістом університетської підготовки та процесом формування й розвитку комунікативної компетентності студентів. Пропонуються засоби створення комунікативної ситуації у навчанні. Зазначено умови, які складають основу механізму управління комунікацією. Досліджено дидактичні принципи побудови та застосування в навчальному процесі вищого навчального закладу. Вибір активних методів навчання допомагає залучити студентів до активної комунікативної діяльності під час занять.

Ключові слова: комунікативна компетенція, комунікативна компетентність, професійна готовність, педагогічні умови, прийоми навчання, методи навчання.

Найважливішим напрямом сучасної державної політики в сфері науки й технологій є інтеграція вищої освіти і науки з метою пріоритетного розвитку наукових досліджень та інноваційних розробок, орієнтованих на становлення освіченого суспільства. У зв'язку з цим першочерговими проблемами, на вирішення яких має бути спрямована спільна діяльність вищої школи, академічної та галузевої науки, стають проблеми відтворення кадрового потенціалу науки й вищої школи, збереження спадкоємності поколінь, вдосконалення системи підготовки фахівців вищої школи.

Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу. Саме тому важливим є усвідомлення самого поняття компетентності, розуміння, які саме компетентності та як необхідно формувати, що має бути результатом навчання.

На думку сучасних педагогів (Н. Бібік, І. Зязюна, С. Мартиненко), саме набуття життєво важливих компетентностей може дати людині можливості орієнтуватися в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому здобутті освіти. Компетентнісно орієнтований підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром шкіл зарубіжжя й породжує безліч диску-

сій як на міжнародному, так і на національному рівнях різних країн [1; 4; 5].

У цих умовах на перший план висувається необхідність розробки нових теоретичних моделей професійної підготовки вчителів початкової школи, які адекватно відображають вимоги сучасної міжкультурної освітньої парадигми, й пошуку ефективних систем та педагогічних умов для їхнього втілення в практиці освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Пильна увага дослідників до особистісного розвитку в процесі освіти й до теорії мовної особистості в навчанні мови підтверджують актуальність проблеми формування їх компетентності в структурі професійної мовної особистості.

Компетентнісний підхід у системі освіти є предметом наукового дослідження Н. Бібік, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Пильгун, О. Пометун, І. Родигіна, Т. Смагіної, С. Трубачевої та ін. До проблеми компетентностей особистості звертаються такі вчені, як Н. Босак, О. Вознюк, І. Дроздова, О. Мамчич, М. Пентилюк, Н. Тализіна, Л. Шевчук та ін. У руслі зазначеної проблеми ми керуватимемося положеннями науковців про те, що в процесі реалізації компетентнісного підходу набуваються знання, формуються вміння й навички, спрямовані на вдосконалення ключових, загальногалузевих і предметних компетентностей особистості (І. Зимня, В. Краєвський, О. Локшина, Л. Мамчур, Н. Остапенко, М. Пентилюк, О. Пометун, О. Семенов, С. Трубачева, А. Хуторський). Це великою мірою сприяє підви-

щенню рівня конкурентоздатності випускників вищих навчальних закладів і якості освіти в цілому.

Формування й становлення комунікативної компетентності студентів позитивно впливає на професійний рівень майбутніх спеціалістів, їхню творчу самореалізацію, удосконалення їх діяльності, а саме це необхідно майбутнім фахівцям для адекватної орієнтації в усіх сферах суспільного життя.

Формування компетентності, у т. ч. й комунікативної, повинно бути комплексним та реалізуватися як засобами змісту освіти, так і відповідним педагогічним інструментарієм. При цьому варто пам'ятати, що формування компетенцій не можна зводити до здобуття знань, формування умінь та навичок. Навчально-виховний процес має також забезпечувати формування готовності до професійної діяльності, у т. ч. й на мотиваційному рівні.

Найважливішим завданням забезпечення загальноосвітньої та професійної підготовки студентів як технічних, так і педагогічних університетів, є їхній загальний розвиток, удосконалення мовної та комунікативної компетенції, досягнення такого рівня володіння діловим мовленням, який достатній для активної і плідної участі майбутнього фахівця в професійній діяльності.

Формування комунікативної компетентності – це мета, завдання й проблема підготовки майбутніх фахівців для будь-якої професійної галузі, яка в умовах модернізації вітчизняної освіти, сучасної науки й виробництва набуває особливої актуальності.

«Компетенція» (галузь питань, в яких хто-небудь добре обізнаний) і «компетентність» (володіння пізнавальними знаннями в якій-небудь галузі) є основою будь-якої професійної діяльності.

У зв'язку з тим, що філологічні дисципліни є важливою складовою навчальних планів факультету початкової освіти, можливості спеціальної організації їх вивчення можна розглядати як ефективний спосіб формування комунікативної компетентності студентів.

Для оптимізації процесу навчання мови та підвищення ступеня його ефективності як способу формування комунікативної компетенції, на наш погляд, необхідно реалізувати такі педагогічні умови: здійснення психолого-педагогічної підтримки студентів у ході на-

вчального заняття; використання інтерактивних методів навчання (дискусії, дебати, ділові ігри, проектні методи); включення в систему занять проблемних ситуацій як провідної дидактичної одиниці.

Психолого-педагогічна підтримка є процесом створення викладачем а) первинних умов, у тому числі емоційного фону для того, щоб студент у тій чи іншій навчальній чи життєвій ситуації зміг свідомо і самостійно здійснити адекватний вибір поведінки та джерел інформації; б) вторинних умов для того, щоб студент міг самостійно діяти згідно ситуації цього вибору навіть при зустрічі з яким-небудь ускладненням. Здійснюючи психолого-педагогічну підтримку, педагог повинен орієнтуватися на поєднання методів і прийомів розвитку індивідуальних, ключових, особистісних і професійних компетенцій студента і його комунікативну культуру [2, 13].

Для вирішення подібного роду проблем, на наш погляд, у процес навчання повинні бути впроваджені інтерактивні методи навчання та колізійні ситуації. Навчальний процес, що спирається на використання інтерактивних методів навчання, організовується з урахуванням включеності в процес пізнання всіх студентів групи, використанням проектної роботи, рольових ігор. Інтерактивні методи будуються на принципах взаємодії, активності студентів, опори на груповий досвід, обов'язкового зворотного зв'язку. Створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їхніх аргументів, накопиченням спільного знання, можливістю взаємної оцінки та контролю.

Враховуючи, що комунікативне лідерство сьогодні – головний тест на відповідність світовим освітнім стандартам, поставимо питання, чи існує методика, що дозволяє в рамках відведених навчальним планом годин на філологічні дисципліни сформувати діалогічну компетентність як вищий прояв комунікативної компетенції студентів педагогічних університетів.

Інноваційна метамоделі формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенцій майбутнього вчителя відображає методологічну, світоглядну, педагогічну установку сучасної професійної освіти, змінює сам підхід до процесу організації мовної освіти, до-

зволяє реалізувати психологічні, дидактичні механізми самоорганізації дослідницько-пошукової діяльності студентів, розвиває рефлексивне критичне мислення, вирішуючи істотні освітні завдання оволодіння інтегративними теоретичними знаннями, практичними інструментальними вміннями в рамках діалогу. Як відомо, в діалозі не існує пріоритету активності, ініціативи, свободи у взаємодії суб'єктів ні для однієї зі сторін [8, 12].

Переваги навчання за метамоделлю, на наш погляд, полягають у наступному:

- підвищується мотивація навчання, формується пізнавальний інтерес студентів за рахунок інтеграції знань суміжних наук, що забезпечує а) цілісне сприйняття наукової картини світу; б) розгляд навчального предмета з декількох сторін;
- більшою мірою, ніж звичайна методика, метаметодика сприяє розвитку діалогічного досвіду студентів, формує їхні мовні, мовленнєві, комунікативні компетенції;
- не тільки поглиблюються уявлення студентів про предмет, розширюється їхній кругозір, але й більш продуктивно відбувається формування креативної, творчої, інтелектуально розвиненої особистості, готової зайняти становище лідера в групі;
- інтеграція є джерелом розвитку професійного діалогічного досвіду майбутньої інтелектуальної еліти країни.

Заняття в діалоговій системі:

- 1) підпорядковані авторському задуму;
- 2) об'єднуються практично-орієнтованим дидактичним завданням;
- 3) становлять єдине ціле, етапи навчання – це фрагменти цілого;
- 4) етапи та компоненти навчання перебувають у логіко-структурній залежності;
- 5) відібраний для занять дидактичний матеріал підпорядкований реалізації концепції навчання.

Взаємодія суб'єктів діалогової системи може бути:

- 1) паритетною, з рівною пайовою участю кожного;
- 2) викладач виступає координатором навчальних дій, але неодмінно співучасником «наукового відкриття»;
- 3) студент займає активну позицію, «приміряючи» на себе різні мовні ролі: *Автор, Слухач, Експерт*, причому *Експерт* – це не спеціально призначена людина, це кожен з учасників діалогової взаємодії, що оцінює як «свою», так і «чужу» мову [7].

Для комунікативно-діяльній методикі навчання філологічних дисциплін важливе розуміння культури мови як найважливішої складової частини загальної культури особистості, а також усвідомлення того, що культура мови – це інструмент, засіб, що забезпечує професійне становлення майбутньої еліти країни, особливо представників, так званих «професій підвищеної мовної відповідальності», у зв'язку з чим найважливішими завданнями дисципліни є наступні:

1. Закріплення і вдосконалення навичок володіння нормами української літературної мови.
2. Формування комунікативної компетенції фахівця.
3. Навчання професійному спілкуванню.
4. Розвиток навичок роботи з інформацією: пошук, оцінка, трансформація.
5. Розвиток мовної майстерності, риторичних навичок створення авторського тексту різних жанрів відповідно до професійних потреб школи.
6. Навчання мовним засобам для встановлення контакту, або засобам діалогізації монологу.

Викладач-посередник виступає як будівельник діалогічного досвіду студента, з якого виростають навички діяти з урахуванням власної світоглядної позиції, власного способу дії. Ми вважаємо, що сучасний студент має право, оволодіваючи професійними знаннями, необхідними йому для вирішення цілого комплексу творчих і прагматичних завдань, опанувати досвідом організації свого внутрішнього Я, тобто досвідом вільно й відповідально здійснювати моральний вибір у світі моральних цінностей, учинків, рішень, нести за них особисту відповідальність, рефлексувати з приводу свого вибору, бути готовим до самопрезентації, самопред'явлення себе як особистості. Це суб'єктний досвід, який механічно передати неможливо, його необхідно накопичити, осмислити, «пережити», діючи в режимі діалогу.

Особливість діалогової системи освіти полягає в пошуку моделі навчання, за якої соціальна ефективність (не результативна за будь-яку ціну, а саме ефективність як особистісно усвідомлена необхідність, прагнучи результату, не зруйнувати індивідуальність) й особиста культура виступали б в якості єдиних понять.

В основу формування комунікативної компетентності у студентів з дисциплін культурологічного циклу закладено діяльнісний підхід, який розвиває самостійну творчу активність кожного студента. Навчання передбачає на початковому етапі спільну освітню діяльність під керівництвом педагога, а потім самостійну.

Розвиток комунікативної компетентності – процес тривалий і досить складний. Особливу складність у викладанні культурологічних дисциплін надає співвідношення предметного курсу й реального мовного досвіду студентів, процес отримання знань про культуру та процес оволодіння мовою.

Вибір методів формування й становлення комунікативної компетентності повинен ґрунтуватися цілями навчання, змістом навчального матеріалу, професійною мотивацією студентів, необхідністю розвитку комунікативних навичок і умінь, потрібних у практичній діяльності. Такими методами формування та становлення комунікативної компетентності можуть бути: читання проблемних лекцій і доповідей з активною участю студентів, проведення ділових ігор, тестування, анкетування, індивідуальні бесіди.

Ключові шляхи реалізації комунікативної компетентності студентів полягають у тому, що форми, методи та прийоми роботи спрямовані на те, щоб зміст навчального матеріалу був джерелом для самостійного пошуку вирішення проблеми.

Комунікативна компетенція забезпечує:

- 1) вдосконалення умінь і здібностей спілкування в навчально-науковій, соціально-побутовій, соціально-культурній, офіційно-діловій сферах спілкування;
- 2) оволодіння формами мовленнєвого спілкування в процесі різних видів діяльності;
- 3) розвиток умінь й здібностей роботи з навчальним науковим текстом, іншими джерелами інформації;
- 4) вдосконалення умінь інтерпретації інформації [4, 79].

Завдання вищої педагогічної школи – моделювати сучасний освітній сценарій формування комунікативних навичок (компетенцій) вчителя за законами гуманізації (олюднення відносин між учасниками освітньої діяльності, студент стає суб'єктом навчального процесу), гуманітаризації (антропогенний тип змісту освіти, застосування теорії на практиці) та демократизації (активізація твор-

чої діяльності суб'єктів освітньої діяльності, «виращування» особистості креативного типу, здатної до діалогу й націленої на діалог).

Формування й становлення комунікативної компетентності студентів позитивно впливає на професійний рівень майбутніх спеціалістів, їхню творчу самореалізацію, удосконалення їх діяльності, а саме це необхідно майбутнім фахівцям для адекватної орієнтації в усіх сферах суспільного життя.

Створенню умов розвитку особистості сприяють технології особистісно орієнтованої освіти, до яких належать:

- тренінгові технології (професійно-поведінковий тренінг, тренінг рефлексивності);
- діалогічні методи навчання (групові дискусії, аналіз ситуацій);
- ігрові технології (діалогічні, рольові, ділові ігри) [6, 188].

Їхнє використання має ґрунтуватися на низці принципів. Це зокрема:

- принцип особистісного підходу, за якого викладач і студент є однодумцями. Оскільки людське спілкування розпочинається зі встановлення контакту, надзвичайно важливою є первинна комунікативна адаптація, зосередженість на співрозмовникові. У таких умовах зникає внутрішня напруга, зникають комплекси і з'являється взаєморозуміння;
- принцип ситуативності, який передбачає у процесі формування комунікативної компетентності відбір та організацію матеріалу на основі ситуацій і проблем спілкування, адже мотивація спілкування виникає лише в ситуаціях, значущих для співрозмовників;
- принцип моделювання, за яким змістову сторону навчання мають представляти не теми, а проблеми;
- принцип двостороннього характеру навчального спілкування, який полягає в чіткому розподілі функцій між викладачем та студентами. Педагог керує спілкуванням із метою формування, відпрацювання та закріплення навичок і вмінь мовленнєвої діяльності; студенти зосереджуються насамперед на спілкуванні, адже засобами мовлення вони можуть вийти за межі навчальних ситуацій;
- принцип диференційованого підходу до формування груп. Навчальні групи мають формуватися і врахуванням вихідного рівня сформованості комунікативної компетентності;

- принцип діяльній основи навчання, який виражається в зовнішній та внутрішній активності студента. Для цього варто збільшувати обсяг індивідуальних, групових та колективних форм навчання й скорочувати обсяг традиційної фронтальної роботи, за якої активною дійовою особою є викладач;
- принцип групової взаємодії, який передбачає розкриття індивідуальності кожного студента через спілкування, для чого в групі має панувати такий психологічний клімат, який дозволить ефективно виявити й розкрити можливості кожного студента. При цьому міжособистісну взаємодію можна розглядати через діади: «викладач – студент», «викладач – група студентів», «студент – студент»;
- принцип орієнтації на професію. Формування комунікативної компетентності студентів ВНЗ неможливе без врахування специфіки опановуваної професії, для чого пропонувані завдання мають відображати ситуації із професійної діяльності.

Отже, підготовка майбутніх вчителів початкової школи в плані формування комунікативної компетентності має бути поетапною, що необхідно для конкретизації та оптимального розв'язання поставлених завдань. Необхідно спрямовувати навчально-виховний процес на особистісно-орієнтовану взаємодію, що сприятиме розвитку професійних та особистісних якостей особистості. При цьому слід застосувати технології особистісно орієнтованої освіти. Запровадження таких технологій має здійснюватися на основі таких принципів: особистісного підходу, ситуативності, моделювання, двостороннього характеру навчального спілкування, диференційованого підходу до формування груп, діяльній основи навчання, групової взаємодії, орієнтації на професію.

Olena KRAVCHENKO-DZONDZA
Drohobych

PEDAGOGICAL TERMS OF FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS

In the article pedagogical terms and receptions of forming of communicative competence of students of pedagogical university are examined and his role as one of key competences in trade education of teachers. The article considers the connection between the structure and content of university training and process of forming and development of communicative competence for students. The means of making of communicative situation are offered in studies. Approaches which make basis of mechanism of management communication are marked. Didactic principles of their construction and use in educational process of higher educational establishment are investigated. The choice of active methods of training helps to involve students in active communicative activity during employment.

Key words: communicative competence, professional readiness, pedagogical terms, receptions of teaching, methods of teaching.

Наше дослідження відкриває перспективи для подальшої розробки й глибшого вивчення означеної проблеми в таких аспектах: розвиток комунікативної компетентності майбутніх вчителів початкових класів у процесі практичної підготовки; формування індивідуального стилю комунікативної діяльності вчителів початкових класів в умовах професійної підготовки тощо.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : КІС, 2004. – С. 47–52.
2. Гричановская Е. С. Развитие коммуникативной компетентности средствами иностранного языка / Е. С. Гричановская // Актуальные проблемы лингвистики и лингводидактики: теоретический и методический аспекты: Материалы научно-практической конференции. – Благовещенск : Изд-во БГПУ, 2007. – Ч. 1. – С. 148–153.
3. Зеер Э. Психология профессионального образования / Э. Зеер. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2003. – 480 с.
4. Зязюн І. А. Гуманістична парадигма в освіті / І. А. Зязюн // Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку. – Частина І. – К. : Ін-т пед-ки і псих-ї, 1996. – С. 8–12.
5. Мартиненко С. Сучасні підходи до формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкової школи / С. Мартиненко Н. Кипиченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : педагогічні науки (14). – С. 85 – 89.
6. Савичев С. С. Проблема развития коммуникативной компетентности студентов высшей школы / Савичев С. С. // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. – № 5. – С. 78–80.
7. Смирнова Е. А. Формирование коммуникативной компетентности: Теория и практика проблемы: [монография] / Е. А. Смирнова. – Шуя : Издательство «Вестъ» ; ГОУ ВПО «ШГПУ», 2006. – 256 с.
8. Шукурова И.В. Развитие коммуникативной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. В. Шукурова. – М., 2006. – 18 с.

Елена КРАВЧЕНКО-ДЗОНДЗА
г. Дрогобыч

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются педагогические условия и приемы формирования коммуникативной компетентности студентов педагогического университета и ее роль как одной из ключевых компетентностей в профессиональном образовании педагогов. Рассмотрена связь между структурой и содержанием университетской подготовки и процессом формирования и развития коммуникативной компетентности у студентов. Предлагаются средства создания коммуникативной ситуации в учебе. Отмечены условия, которые составляют основу механизма управления коммуникацией. Исследованы дидактические принципы их строения и применения в учебном процессе высшего учебного заведения. Выбор активных методов учебы помогает привлекать студентов к активной коммуникативной деятельности во время занятий.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, профессиональная готовность, педагогические условия, приемы учебы, методы учебы.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 37.013:[373.5:81'367]

Тетяна КУШНІР
м. Київ
kushnir_ti@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ 9-Х КЛАСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті висвітлюється проблема формування граматичної компетентності в учнів 9-х класів під час вивчення безсполучникового складного речення. Представлено погляди науковців щодо поняття «граматичної компетентності» учнів. Доведено, що граматична компетентність – це невід’ємна складова комунікативної компетентності, уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії. Подано зразки різнорівневих вправ на формування в учнів граматичної компетентності під час вивчення теми «Безсполучникове складне речення».

Ключові слова: лінгводидактика; компетентнісний підхід; граматична компетентність; безсполучникове складне речення.

На сучасному етапі навчання української мови в школі компетентнісний підхід є одним із провідних, що зафіксовано в Концепції мовної освіти в Україні, Державному стандарті змісту шкільного предмета «Українська (рідна) мова», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття).

Нині у лінгводидактиці інтенсивно розробляється й упроваджується ідея компетентнісного навчання. Основна мета вивчення синтаксису полягає у формуванні граматичної компетентності, розвитку культури мови і мовлення, інтелектуальних та творчих здібностей школярів.

Метою статті є висвітлення особливостей роботи над формуванням граматичної компетентності в учнів 9-х класів під час вивчення безсполучникового складного речення.

Слід зазначити, що компетентнісний підхід до вивчення української мови, на який нині орієнтується навчальний процес загальноосвітньої школи, для психолого-педагогічної теорії освіти не є чимось цілковито новим. У фундаментальних психологічних дослідженнях Л. Виготського, П. Гальперіна, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Лурії, А. Маркової та інших визначено вихідні для компетентнісного переорієнтування освітньої системи положення.

Теоретичну базу реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті закладено в працях таких українських і зарубіжних лінгводидактів, як О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Т. Ладиженська, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Т. Симоненко, Г. Шелехова, В. Шляхова.